

cunoștințelor științifice demonstrează idealuri și norme în corespundere cu care s-au creat cunoștințele științifice.

În sistemul unor astfel de cunoștințe și modalități de construcție apar forme - etalon specifice, după care se orientează cercetătorul. Așa, de exemplu, pentru Newton idealurile și normele de organizare a cunoștinței științifice au fost exprimate de geometria euclidiană și el și-a creat mecanica sa, orientându-se după acest model. La rândul său, mecanica newtoniană a fost un etalon specific pentru Amper, când a înaintat obiectivul de a crea o teorie generală a electricității și magnetismului. Cu toate acestea, modificarea istorică a idealurilor și normelor, trebuința de a accepta noi regulatori de cercetare, înaintază necesitatea interpretării și explicării raționale a lor. Rezultatul unei astfel de reflecții asupra structurilor normative și a idealurilor științei se impun în calitate de principii metodologice în sistemul cărora se descriu idealurile și normativele de cercetare.

Referințe bibliografice

1. Холтон Дж. *Что такое антинаука?* // Вопросы философии. №2. Москва 1998. p.38.
2. Ibidem, p.39.

BOGDAN PETRICEICU HAȘDEU – INTELLECTUAL DE FORMAȚIE ENCICLOPEDICĂ

(175 de ani de la naștere)

Vasile Vasilos,
conf. univ. dr., U.T.M.

Bogdan Petriceicu Hașdeu a fost una din cele mai mari personalități ale culturii și științei românești din toate timpurile. Spirit enciclopedic. Scriitor, poet, lingvist, filolog, folclorist, publicist, dramaturg, bibliolog, critic literar, jurist, istoric, arheolog, etnograf și om politic, profesor universitar la București. Membru titular al Academiei Române și membru-corespondent al multor academii și societăți științifice din străinătate (Belgrad, Paris, Sankt-Petersburg, New York, Baltimore, Sofia, Constantinopol ș.a.). Cunoștea 10 limbi străine, antice și moderne. Pionier în diferite ramuri ale filologiei și istoriei românești. Întemeietor al lingvisticii, filologiei și lexicografiei științifice românești. A format o adevărată școală românească de cercetare științifică în domeniul filologiei și al istoriei. Contemporanul său, scriitorul N. Gane (1838-1916), în memoriile sale scria: „și în adevăr știa multe. El era o natură foarte bogată și

complexă, înzestrată cu aptitudini multe și diverse, dintre care unele fără nici un fel de asemănare sau afinitate între ele. Astfel, era în același timp dramaturg, poet liric și satiric, filolog, istoric și filosof spiritist, specialități care de obicei se exclud unele pe altele și care cu greu se pot întruni într-un singur om”.

Nu a fost numai un răscolitor al trecutului, un savant. A creat. Crâmpeiele prinse le-a întregit prin imaginația lui bogată, împlinind discontinuitățile aduse de vreme. Academicianul Ioan Simionescu (1873-1944) scria, la 1926: „Era artist înainte de a fi istoric ori filolog. Faptele și cuvintele îi servesc drept material pentru a clădi, pentru a-și susține zborul spre zări mai largi. În toate transpiră entuziasmul prin care el definește poezia. „Fără poezie, fără entuziasm, nimic mare. Vei fi soldat, dar nu erou; vei fi actor, dar nu artist; vei fi funcționar, dar nu om de stat”. Toată activitatea lui se resimte de acest crez”.

Înainte de toate este însă în patriot fără pereche, un adânc îndrăgostit în poporul care a suferit atât de mult. „*Toate scrierile mele, fără excepție, au fost o școală de românism*” – menționa B. P. Hașdeu. Acesta e firul conducător ale variatei sale activități.

Astfel Basarabia ne-a dat un geniu, ne-a dat un Hașdeu, dar, după cum menționa Mihai Cimpoi, „Este românul de dincolo de orizontul basarabean și cel românesc”. Prin aprecierea dată de criticul și istoricul literar Mihai Drăgan (1937-1993) „Hașdeu face parte din categoria oamenilor care se nasc o dată în secol (...), e un geniu universal prin vocația creatoare în multiple domenii, prin dramatica aspirație de a cuprinde totul în raza minții sale, de a atinge, în fapt, *absolutul* visat de romantici (...). Hașdeu e o figură de excepție, o personalitate ciclopică, un *monstrum eruditionis* greu de prins într-o formulă critică unitară și definitivă”.

Viața și activitatea lui B. P. Hașdeu rămâne până în prezent obiectul preocupărilor istoricilor, lingviștilor și teoreticienilor literaturii. Este necesar ca opera marelui savant să fie cercetată și să-i fie precizată locul în istoria literaturii, a științei și culturii românești.

S-a născut la 28 februarie 1838 în satul Cârștinești (Cristinești), ținutul Hotinului (azi Ucraina), fiu al lui Alexandru Hâjdău și al Elisabetei Dauceș (mama, Elisabeta a decedat în 1848, pe când fiul mai mare Tadeu, avea 10 ani, iar cel mai mic, Nicolae – 8 ani). Numele de botez a fost *Tadeu* (în cinstea bunicului), pe care mai târziu îl va schimba în Bogdan – corespondentul românesc pentru prenumele polonez Tadeu. Cu timpul va semna *Hașdeu*, adăugând la nume și *Petriceicu*, voind să arate înrudirea cu Ștefan Petriceicu, domn al Moldovei (1672-1674 și 1683-1684), fratele străbunicii sale.

Crește într-o atmosferă intelectuală cu totul deosebită. Pasta minții lui fu selecționată prin o cernere de generații culte. Nu se trăgea de-a dreptul din popor, ci dintr-o veche familie boierească. Neamul de nobili moldoveni Hâjdău pornește de prin anul 1400, dar în împrejurări de război o parte de familie a

emigrat în secolul al XVIII-lea în Polonia. Deci se trăgea din străbuni aleși, de vechi cărturari, care adeseori au jucat un rol de seamă în istoria și cultura Moldovei. Este descendentul unei familii distinse, atestată din timpul lui Ștefan cel Mare, cu rădăcini laterale și în Bucovina. *Tadeu* (1769-1835), bunicul, era istoric, prozator, poet, a cules folclor românesc și a tradus două volume din opera dramatică a scriitorului german August von Kotzebue. *Alexandru* (1811-1872), tatăl, jurist și pedagog, gânditor și scriitor apreciat, a scris literatură în trei limbi: română, polonă și rusă, istoric și folclorist. A făcut studii strălucite la Harkov, Lvov și Munchen, având înclinații spre filologie, istorie și folclor, Membru al Academiei Române. Un unchi, *Boleslav* (1812-1886), a activat în științele naturii și a scris proză de inspirație istorică.

Bogdan ajunge un aristocrat al gândirii prin pregătirea ancestrală. Din atare tulpini nici nu putea să nu răsără o viță pe potriva lor, moștenindu-le variatele și viguroasele aptitudini creative. E locul să constatăm că și Hașdeu a dat naștere, la rândul său, unui copil-minune, Iulia Hașdeu, poetă, prozatoare și dramaturg de mare talent, care însă a murit la nici 19 ani.

Copilăria o petrecu în casa părintească, pe malul Nistrului, în preajma cetății Hotinului, evocatoare de pârcălabi și plăieși apărători de țară. De acolo a căpătat potențialitatea energiei, fiind înaintea de orice un patriot cu accente de convingere înflăcărată. „Din părinți și din moși am cunoscut trei iubiri: de patrie, de știință, de femeie” – spunea Hașdeu. De la ei a moștenit și ușurința pentru limbile străine.

Era mândru de originea lui românească și nu permitea să aducă nici o știrbire poporului căruia aparținea. Durerea basarabenilor aflați sub cizma rusească, născu în el o adâncă ură împotriva noului stăpân, păstrată viața întreagă, deșteptând pasiunea arzătoare a naționalismului fără restricție. „În liceu, la universitate, în cercuri culturale, eu n-am iubit nici un profesor, considerându-i pe toți dușmani, numai și numai pentru că erau muscali” – menționa Hașdeu. În armata rusă nu suferea pornirea batjocoritoare a ofițerilor. Din această pricină se bate la duel cu unul din ei, așa încât „pe lângă numele de isteț moldovean și-a mai adăugat și unul de viteaz”.

Până la vârsta de 12 ani a studiat la diferite școli din Podolia și Volânia. Două clase la Gimnaziul din Kamenet-Podolsk, cl. a III-a la Gimnaziul din Rovno apoi, în 1850, după ce tatăl său Alexandru Hâjdău se stabilește cu toată familia în Basarabia, va urma cursurile Gimnaziului regional din Chișinău, clasele a IV-a și a V-a (1850-1852), având coleg pe Constantin Stamati-Ciurea, rudă îndepărtată. În 1850 scrie primele poezii în limba rusă, printre care oda „C. Stamati”, publicată în „Северная Пчела” din 1852, trimite la „Одесский вестник” o schiță publicistică; studiază manuscrisele slave din sec. al XIII-lea, scrise în Moldova și Valahia, și le trimite la Societatea de istorie și antichități din Moscova; studiază mitologia; cercetează istoria relațiilor Moldovei cu Rusia.

În decembrie 1853 părăsește Gimnaziul și în mai 1854 se înscrie iuncher în Regimentul bielorus, petrecând majoritatea timpului în rezervă în orașele și localitățile guberniei Herson. În același timp continuă studiile ca autodidact îndrumat de tatăl său.

La 5 octombrie 1855, la vârsta de 17 ani, se înscrie audient la facultatea de drept a Universității din Harkov, frecventând, de asemenea, lecțiile de la facultatea de filosofie, istorie și filologie. În Universitate, sub îndrumarea unor profesori vestiți, dobândește serioase cunoștințe în domeniul filologiei și al lingvisticii. Totodată, Universitatea nu i-a dat știința-i enciclopedică. Ne spune singur. „În urmă am devenit istoric, lingvist și filolog, dar m-am format eu însumi, ca autodidact în toată puterea cuvântului”.

Universitatea n-a absolvit-o, deoarece se angajează militar, ca ofițer în armata rusă, luând parte, pentru scurt timp, la războiul din Crimeea (1854-1856). Pentru participarea la duel este exilat în Siberia, de unde fuge în Moldova.

Astfel, în 1856, cu studiile universitare neîncheiate, trece Nistrul și se stabilește în Basarabia. Era tocmai timpul, deoarece o parte din Basarabia (sudul ei) reveni la Moldova. Țarismul i-au cerut extrădarea, dar au primit refuzul autorităților Moldovei. Drept pedeapsă, rușii i-au confiscat moșiile moștenite de la părinți. Mai târziu însă i s-a recunoscut dreptul asupra lor pe cale judiciară.

Neputând ajunge la Hotinul lui, basarabeanul se mulțumește să rămână măcar la Cahul, aici fiind numit judecător la Tribunalul din Cahul. După șapte luni însă este destituit pentru activitatea sa unionistă. În 1857 însoțindu-l pe cneazul Constantin Muruzi pleacă peste Prut la Iași, unde lucrează în calitate de profesor de istorie, statistică și geografie la Școala Reală și bibliotecar al universității. Din octombrie 1859 până la începutul anului 1863 este director al Bibliotecii Publice din Iași (azi Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu”). Dăruiește Bibliotecii Școlilor din Iași circa 4.000 de volume aduse din Chișinău. În capitala Moldovei se remarcă prin studii și articole istorice, politice, etnografice, folclorice etc., care îi dezvăluie temperamentul de publicist impetuos, dar și pasiunea și erudiția neobișnuit de vastă în domeniul istoriei. Între 1858 și 1863, inițiază un șir de publicații de filologie și istorie: ziarul săptămânal unionist „*România*”, prin care promova ideile pașoptismului, „*Foaie de istorie română*”, „*Foiță de istorie și literatură*” și revista „*Din Moldova*”, devenită mai apoi „*Lumina*”. În aceste editoriale Hașdeu a publicat poezii lirice, fabule, nuvele, critici, studiul „*Pierit-au dacii ?*”, lucrarea „*Mișcarea literară în Eșt*”, drama „*Răposatul postelnic*” etc.

În 1861, în mod clandestin, face o călătorie la Chișinău, pentru a achiziționa cărți și manuscrise și, tot în acel an, s-a aflat pentru scurt timp în Polonia, fiind numit reprezentant al României la expoziția arheologică de la Krakow cu scopul de a descoperi acte vechi privind istoria Moldovei și Țării Românești. În Polonia

este ales membru al Societății de arheologie Iagellone. Aici s-a perfecționat în domeniul filologiei și a strâns un bogat material pentru următoarele studii.

În 1863 pentru nuvela „*Duduca Mamuca*” publicată în revista „*Lumina*” lui B. P. Hașdeu i se intentează un răsunător proces. Este chemat în judecată, fiind învinuit că prin situațiile înfățișate în cuprinsul povestirii și prin limbajul personajelor, lezează morala politică. Revista a fost suprimată. Pledoaria proprie îi aduce achitarea, dar episodul îl determină să părăsească Iașul.

Din 1863 B. P. Hașdeu activează în Comisia din București pentru domeniile mănăstirești închinată bisericii orientale. La 3 noiembrie 1863 începe să editeze revista umoristică „*Aghiuță*”, interzisă în mai 1864 din motive politice. În 1866 apare o nouă revistă „*Satyru*”, care a existat doar patru luni, până la 5 iunie 1866. În această revistă sub pseudonimul Puang-Hong-Chi, membru al unei „Societăți chineze” inexistente, publică pamflete în care apără interesele țăranilor, pledează pentru independența României, pentru instaurarea în țară a principiilor umane fundamentale – drepturile și libertățile omului.

În această vreme cade și însurătoarea lui. La 10 iunie 1865 se căsătorește cu ardeleanca Iulia Faliciu. De viță basarabeană, cu rădăcini bucovinene, unirea lui cu o ardeleancă e ca un simbol. „*Tot ce-am produs mai bun datoresc nevastei mele*” – scria B. P. Hașdeu. Din acest cuplu se naște, în 1869, unicul lor copil – fiica Iulia.

Între timp Hașdeu întreprinde câteva călătorii de documentare în străinătate – Serbia, Ungaria, Austria, Basarabia, Boemia, Bavaria și Franța – unde va face descoperiri senzaționale, adunând un imens material documentar inedit, cărți, manuscrise prețioase pentru viitoarele studii științifice. Visa la valorificarea acestora într-o colecție similară cu cea Hurmuzachi, însă din păcate, inițiativa savantului nu se va realiza.

La 1 februarie 1866 Hașdeu este ales membru al conducerii societății de cultură „Ateneul român”, iar la finele anului 1869 este ales președinte al societății „Românismul”. Ține prelegeri de literatură și de istorie a dreptului constituțional în România.

Fiind sfătuit de Al. I. Cuza și de prietenii săi V. Alecsandri și Al. Odobescu, în 1869 se stabilește cu traiul la București. În capitala României editează gazeta „*Traian*” (1869), revistele „*Columna lui Traian*” (1870-1877; 1882-1889) și „*Arhiva istorică a României*” (din 1864). În aceste editoriale Hașdeu publică articole politice, istorice, literare, poezii, documente în care se promovează ideea istoriei și literaturii naționale, afirmându-se astfel ca unul dintre cei mai mari filologi ai timpului. A colaborat cu numeroase publicații ale vremii: „*Trecutul*”, „*Dacia*”, „*Tribuna română*”, „*Santinela română*”, „*Familia*”, „*Buciumul*”, „*Românul*”, „*Perspectiva*”, „*Ghimpele*” ș.a.

În 1874 Hașdeu, la invitația lui Titu Maiorescu, devine profesor la Universitatea din București. Din 14 octombrie începe să țină cursul de filologie

comparată la Facultate de Litere „îmbrățișând limbile sanscrită, zendică, armeană, latină, celtică, germană, slavică și limbile romanice, toate în raport cu limba română”. Semnificativ în acest sens este publicația revistei *Familia*, care, cu prilejul deschiderii cursului, însera într-un articol despre Hașdeu doleanța să se fondeze o catedră anume pentru acest studiu important, deoarece „dorința noastră este cu atât mai întemeiată, cu cât bărbatul care a venit să deschidă acest curs este unul din cei mai învățați bărbați ai noștri, o adevărată decorare a literaturii române, un talent genial însoțit de cea mai înaltă cultură științifică modernă”. În 1874 cursul de filologie comparată a fost publicat în revista „*Columna lui Traian*”. Ales decan în martie 1882 pentru trei ani, cooptat ca membru al Consiliului Universitar, Hașdeu desfășoară în paralel cu obligațiile de la facultate, o intensă activitate în conducerea universității bucureștene.

Între 1876 și 1900 – director general al Arhivelor Statului din București, fiind primul conducător al lor. În calitate de director, funcție pe care o îndeplinește timp de 25 de ani, B. P. Hașdeu a contribuit la publicarea documentelor în „*Arhiva istorică*”, atât din arhivele românești, cât mai ales din cele străine. Ca istoric, are putința să răscolească dovezi din belșug despre vitejia și patriotismul străbunilor noștri. În locuința repartizată în sediul Arhivelor Statului, după cum ne relatează Barbu Ștefănescu-Delavrancea, era permanent „un miros de documente, tomuri groase, în care stau închise tainele trecutului nostru”.

În anii 70 calitățile ilustre de cercetător matur, pe care puține dintre personalitățile românești ale timpului și le puteau atribui, nu mai puteau fi contestate. Ca recunoștință al întregii sale opere și a spiritului său enciclopedist, ca cercetător ajuns în plină maturitate, în special dimensiunea lingvistico-istorică a savantului român, la 13 septembrie 1877 a fost ales membru titular al Academiei Române. A activat ca membru al Secției filologico-literare, în 1879 este ales secretar al acestei secții, ulterior – vicepreședinte și președinte al ei (1888-1889, 1901-1902), secretar al Academiei Române, iar din martie 1885 până în aprilie 1892 (cu unele întreruperi) a fost vicepreședinte al Academiei. La propunerea Academiei în 1884 începe redactarea *Dicționarului limbii istorice și poporane a românilor*. A mai fost membru al Societății Lingvistice din Paris, al Societății Neolingvistice Americane din Baltimore, al Societății grecești „*Sillogos*” din Constantinopol, al Academiilor din Belgrad, New York, Sofia, și a altor foruri științifice de mare prestigiu. La 3 decembrie 1883 B. P. Hașdeu este ales membru-corespondent al Academiei de Științe din Sankt-Petersburg la secția limbă și literatură rusă.

Personalitate multilaterală, B. P. Hașdeu a desfășurat o activitate și pe tărâmul politic, în special în anii 50-60. Promotor al pașoptismului, militant unionist, a fost un fervent susținător al Unirii din 1859. Toate cele trei direcții de activitate: politică, publicistică și științifică, se vor întrupa în una atunci când

erau puse în slujba unui ideal care l-a călăuzit toată viața – unirea tuturor românilor într-un stat național puternic – inspirație insuflată din copilărie de tatăl său Alexandru Hâjdeu. În revista *România*, la care era redactor, în noiembrie – decembrie 1858 vor apărea numeroase articole în care autorul își arată angajamentul său ferm în lupta decisivă pentru unirea Principatelor Române.

Adept al lui Kogălniceanu, a susținut lovitura de stat din 2 mai 1864 a lui Alexandru Ioan Cuza, care dizolvă Adunarea Electivă a României, ce se împotriva legiferării reformelor. Mai apoi a susținut dinastia străină de Hohenzollern. Pe linia ideilor de factură paneuropeană a devenit membru al Partidului Liberal, ajungând la sfârșitul anului 1867 deputat liberal pe circumscripția Bolgrad în parlamentul României. În legislativ desfășoară o variată activitate parlamentară, ține discursuri în cameră privind Legea organizării armatei. Se situează în opoziția cabinetului D. Ghica și la începutul lui 1869 își depune mandatul.

B. P. Hașdeu a visat să-și aducă contribuția la propășirea întregului neam românesc. Pătruns de conștiința necesității definitivării unității naționale după 1859, el declanșează o susținută campanie în favoarea înfăptuirii marii uniri. Activismul său politic pentru acest deziderat se observă mai ales din anul 1867 când devine redactor la ziarul *Românul*. Pledează în presă pentru ideea de unitate a Transilvaniei cu România. În acest scop deschide cursul public *Despre dreptul constituțional al românilor* (1866). Este fondator și membru al Comitetului Societății Transilvania, care prevedea răspândirea literaturii și culturii române în provincia aflată în Imperiul Austro-Ungar. Cu o rară clarviziune Hașdeu trasează obiectivul principal al luptei naționale din următoarea jumătate de veac: „Așadar chestiunea ce ne va preocupa în acest studiu de înaltă politică, nu este unirea cea mică realizată deja între ambele țarmuri ale Milvovului, ci unirea cea mare, de realizat, de acum înainte între toate pâraiele, ce trebuie să se verse în oceanul românesc; între toate acordurile, fără care nu se poate armoniza hora noastră națională; între toate pietricelele câte sunt necesare pentru a reconstitui anticul mozaic: Dacia lui Traian”.

Din 1870 însă abandonează politica, „*acest tărâm sterp care fărâmițează fără nici un rost energia când nu ai puțința să pui în practică gândurile bune*”, dedicându-se exclusiv științei. Începe epoca marilor lucrări care-i vor aduce notorietate în țară și peste hotare. Începe productivitatea prodigioasă, a „celui mai mare și mai fecund învățat ce am avut noi în România de la Cantemir încoace” – menționa scriitorul și publicistul român Nicolae Petrașcu (1859-1944). A scris de toate, în domenii atât de diferite deodată: poezie, drame, comedii, studii istorice, filosofice, filologice, lexicografice, articole de polemică etc. Nu avea nici o graduare. Lucra după inspirație, după îndemnul lăuntric și după interes ori după împrejurări.

Ca *istoric* și *filolog*, Hașdeu se afirmă prin lucrări deschizătoare de drum în știința românească. Tânărul își descoperă înclinația spre studiul istoriei naționale încă din adolescență, de la vârsta de 14 ani. Pe marginea unui manuscris datat cu 1852 el spune: „M-am ocupat în primul rând de adunarea materialului pentru istoria țării mele. Cu insistența și stăruința depusă, am reușit în curs de doi ani să strâng aproape toate izvoarele tipărite și o mulțime de manuscrise”. Primele încercări literare aparțin perioadei 1852-1854, când apar *Cântec popular moldovenesc*, *Ștefan cel Mare*, *Doină*, *Moldova*, *Melodii românești*, *Gândirea*, precum și unele fragmente epice și dramatice: *Arbore*, *Domnița Ruxandra*, *Domnița Voichița*.

Una dintre primele sale lucrări de valoare este studiul-manifest „*Pierit-au dacii?*”, ce stă la baza unei orientări esențiale a culturii românești – autohtonismul. Din perspectiva adevărului istoric, B. P. Hașdeu supune unei acerbe critici argumentele originii exclusiv latine a poporului român. Revoltat de falsificarea tendențioasă a documentelor, săvârșită de istoricii ardeleni, reanalizând izvoarele citate de aceștia, invocând noi surse și comparând evenimentele istorice, autorul dezvăluie pas cu pas, într-o exemplară demonstrație, falsitatea ideii exterminării întregului popor dac de către romani.

Începând cu 1868 B. P. Hașdeu lucrează sistematic în arhivele statelor Europei, unde descoperă documente și manuscrise referitoare la istoria Moldovei și Țării Românești. În revista „*Arhiva istorică a României*”, începută în 1864, au fost publicate în premieră un mare număr de acte inedite românești și străine, în total trei mari volume de documente vechi slavo-române, rusești, sârbești și polone privind istoria Țărilor Române. Lucrarea a contribuit la continuarea operei începută de Gh. Șincai, N. Bălcescu și M. Kogălniceanu în dezvoltarea studiilor de istoriografie națională.

Bogatul material adunat din țară și din străinătate l-a folosit în lucrările sale de istorie și de filologie, proiectate la dimensiuni impresionante. Cea mai valoroasă operă istorică a lui Hașdeu este „*Istoria critică a românilor*” (1873-1875), operă de sinteză în două volume, în care își propune studierea secolului al XIV-lea, epoca înființării formațiunilor statale românești din arealul carpatodanubian și afirmarea independenței lor. Opera cuprinde trei studii: *Întinderea teritorială*, *Nomenclatura*, *Acțiunea naturii asupra omului*. Hașdeu susține teza privind substratul dacic al etnogenezei românilor și apără ideea continuității daco-romane pe teritoriul Daciei. Această lucrare reprezintă cea mai gigantică încercare, de până atunci, de a realiza o lucrare totală. Prin profunzimea gândirii, vastitatea informației și noutatea interpretării izvoarelor, lucrarea depășește cu mult orizontul cercetării de până atunci. În ea se întrevide viziunea sa filosofică și vastul orizont enciclopedic al autorului. El însuși, afirma în prefața ediției, că și-a „înțeles misiunea pe o scară colosală”.

Lucrarea a fost întâmpinată cu mare entuziasm de publicul larg românesc, în special de intelectualitate. Presa timpului, prin vocea unor personalități, vedea în *Istoria critică* un adevărat magazin istoric în care se explică cu mare claritate istoria poporului și prin valoare, ea merită a fi numită „prima carte istorică” în înțelesul deplin al cuvântului. Autorului lucrării i se atribuia o „misiune providențială” în menținerea de la o generație la alta a „focului sacru”. Referindu-se la importanța ei în viitor, filologul și istoricul August Treboniu Laurian (1810-1881) constata că *Istoria critică*, alături de *Dicționarul Academiei Române* „vor forma cartea cărților naționalității române, Biblia poporului nostru”. Titu Maiorescu (1840-1917), felicitându-l pe Hașdeu printr-o călduroasă scrisoare, îl anunța că „Noi am început a ne ocupa la „Junimea”, sub conducerea cărții d-tale de multe întrebări ce le deșteaptă și în parte le rezolvă”. Drept confirmare a valorii operei și ca semn de mulțumire pentru exploatările în domeniul istoriei neamului, la 3 februarie 1874 autorul ei este decorat de regele Carol I cu Medalia Mare de aur pentru Arte și Științe.

Dintre alte lucrările istorice se mai disting: monografi istorică „*Joan Vodă cel Cumplit*” (1865), o operă la hotarul istoriei cu literatura, o zguduitoare iconă nu numai de vitejie, ci și de avânt politic, în a cărei prefață autorul își mărturisește admirația pentru Nicolae Bălcescu; romanul istoric neterminat „*Ursula*” (1864) care invocă ultimii ani ai domniei lui Ștefan cel Mare; piesa „*Răzvan și Vidra*” (inițial „*Răzvan Vodă*”), în 1867, prima dramă romantică de valoare din literatura noastră.

În 1878, sub auspiciile Academiei Române, apare lucrarea în două volume „*Cuvente den bătrâni*”, care este o culegere de texte românești din secolul al XVI-lea, la care se adaugă un studiu asupra cărților populare, precum și un început de istorie a limbii române. Apariția acestei lucrări a avut un răsunet extraordinar în lumea specialiștilor români și străini. Se spune că Hașdeu, chiar dacă n-ar mai fi publicat nimic în afară de *Cuvente*, el totuna și-ar fi putut avea un nume nemuritor în istoria filologiei române și și-ar fi câștigat, pe drept, recunoștința noastră. Ilustrative sunt laudele la adresa cărții și a savantului, rostite de Titu Maiorescu în 1882, care constată că inteligența sa, ajutată de o memorie însemnată și de o mare putere de lucru „au putut să se concentreze până la o așa pătrundere a materiei”. El dădea o înaltă apreciere celor două volume. „Tomul I și mai ales tomul II ne par mai presus de laudă. Lucrate cu o deosebită silință, consolidate prin îmbrățișarea celui mai întins câmp de cercetări, luminate prin argumente ingenioase și înfrumusețate printr-un stil foarte viu (...), face această operă a lui Hașdeu o carte de mare folos pentru știință în genere și o adevărată podoabă a încercărilor științifice la români”. Lingvistul și folcloristul Lazăr Șăineanu (1859-1934), unul dintre discipolii lui Hașdeu, menționa la 1894 că „Studiile de folclorism pe o scară comparatistă foarte întinsă au fost întemeiate în țara noastră de către d. Hașdeu prin volumul

II din *Cuvențe den bătrâni*, care cuprinde literatura scrisă a poporului român în raport cu literatura sa nescrisă (...). Suma enormă de fapte și de idei, acumulate în acest volum, una din producțiunile cele mai remarcabile ale folclorului european, a avut cele mai fericite urmări prin introducerea la noi a unui spirit mai științific și a unei metode mai severe în asemenea studii”. Lucrarea a fost distinsă în 1881 cu premiul „Ion Heliade-Rădulescu” al Academiei Române.

Astfel opera sa istorică a contribuit la lărgirea bazei documentare referitor la trecutul poporului român, la elaborarea noilor concepții istorice asupra dacilor și a originii lor, continuității populației romanizate în Dacia, la formarea poporului român, apariția statelor românești etc. A pledat pentru studierea problemelor istorice în contexte economic, social și politic și elucidarea faptelor istorice în ansamblu, dar nu printr-o simplă înșiruire sau descriere.

Pasiunea savantului pentru opere originale și monumentale s-a întrupat în proiecte de mari dimensiuni, imposibil de realizat de un singur om, pe parcursul unei vieți. Așa este fundamentală lucrare în domeniul lingvisticii *Dicționarul limbii istorice și poporane a românilor*, „*Etymologicum Magnum Romaniae*” (4 vol., 1886-1898), un mare dicționar al limbii române, elaborat până la cuvântul „Bărbat”, care reprezintă un tezaur de cunoștințe lingvistice, filologice, folclorice, istorice, geografice, literare. B. P. Hașdeu, angajându-se în titanicul efort de a realiza acest grandios proiect, intenționa să dea poporului român „o enciclopedie a traiului său întreg” deoarece „în limbă o națiune se privește pe sine însăși într-o lungă galerie de portrete din epocă în epocă”. Această lucrare fără precedent în istoria lingvisticii era menită, în concepția lui Hașdeu, să demonstreze că sub învelișul graiului se ascunde o „neprețuită comoară” de cugetare și simțire, de experiență a întregului popor, de înțelepciune acumulată de-a lungul istoriei. Dicționarul fundamentat pe o interpretare multilaterală și originală a faptelor de limbă, era destinat tuturor „fiilor națiunii”. Lingvistul român Dumitru Macrea (1907-1988) menționa că „Hașdeu a voit să facă din *Etymologicum* un monument al culturii poporului nostru. El nu se mărginește să explice cuvintele pentru necesități practice curente, ci urmărește fiecare cuvânt din toată istoria lui complexă, în toate epocile, în graiul popular, ca și în limba literară. Aproape fiecare „cuvânt constituie o monografie în care se înfățișează sensul și răspândirea lui precum și credințele legate de el”. Este oportun să aducem aici și un pasaj din amintirile filologului german, specialist în limba română, Gustav Weigand (1860-1930), care reflectă prețuirea deosebită pentru creația lui Hașdeu. În *Convorbiri literare* din 1907, la scurt timp după moartea savantului, Weigand menționa: „... cât de mare trebuie să fi fost vaza, respectul și admirația cu care se uită poporul la acest savant, singurul dintre toți academicienii care ajunsese „popular”. și de unde popularitatea aceasta? Desigur din *Etymologicum Magnum Romaniae* și-a putut-o căpăta. Iar pe vremurile acelea, gloria și renumele lui Hașdeu era binemeritată. Așa ceva nu existase în

literatura română și nici chiar în celelalte. Era o lucrare monumentală prin vastitatea cunoștințelor savantului român. Și, de fapt era și erudit, căci, dintre toți colegii săi de la Academie, era singurul care le era superior în materie de lingvistică. Și tot lui i se datorește și meritul de a fi fost cel dintâi la Academia extrem de latinistă, ca la universitate, care a recunoscut necesitatea cunoașterii limbilor slavice și mai ales a limbii bulgare pentru pătrunderea studiului limbii române”.

Dicționarul, deși neterminat, este apreciat în prezent ca cea mai importantă dintre scrierile sale ce dă măsură geniului său prin încercarea de a cuprinde întreaga evoluție a culturii materiale și spirituale românești. Prin el a susținut latinitatea limbii române fără să accepte excesele, arătând pentru prima oară necesitatea orientării spre latina medievală. Cu realizarea acestei lucrări fără precedent în istoria românească, Hașdeu poate fi considerat cel dintâi slavist român, preocupat deopotrivă și de substratul traco-dacic.

Reliefând portretul fizic a lui B. P. Hașdeu, aducem un singur pasaj, cel al academicianului Nicolae Gane (1838-1916), care pare a fi unul dintre cele mai sugestive și probabil obiective portrete. Gane făcuse cunoștință cu Hașdeu în anul 1869 și este probabil, unul dintre puținii colegi care-l studiaseră îndeaproape. În anul 1909, la doi ani după trecerea în neființă a savantului, în cadrul unui discurs elogios ținut la Academia Română, Gane își amintea de figura lui impunătoare de filosof antic, adăugând: „Avea chipul caracteristic care se deosebea dintr-o mie. O frunte cu o cupolă puternic desfășurată, în dosul căreia furnicau gândurile; niște ochi vii, plini de lumină și de autoritate, de sub genele cărora izvorau săgeți de ironie, un glas incisiv, tăietor, înaintea căruia de simțea dezarmat, așa era Hașdeu, om de o frumusețe bărbătească sculpturală, care se impunea privitor și te făcea, când îl vedeai, să zici: „iată un cap care știe multe”.

Stingerea neașteptată din viață a fiicei sale Iulia Hașdeu, în septembrie 1888, o poetă de mare talent, cu daruri intelectuale atât de pline de nădejde, perturbă profund activitatea de cercetare și de dascăl a savantului. Hașdeu a intrat într-o fază de declin a vieții sale, devenind mistic și fervent practicant al spiritismului. În această perioadă a avut și preocupări de filosofie spiritistă, prin lucrarea „*Sic cogito*” (1892), volumele lirice „*Poezie*” și „*Sarcasm și ideal*”, (1897). Ultima sa publicație „*O nevastă româncă în traiul pământesc și-n viața ei după moarte*”, apare în 1903. Scânțea ieșită din lumina sufletului său și care devenea ea însăși o flacără, s-a stins asemenea stelelor căzătoare venite din taina depărtării. Ce e moartea? Ce e sufletul? „*Sic cogito*”. Ultimele lui opere sunt înclinate spre misticism, spre o viață după moarte care este imaterializarea formei materiale cu cerc restrâns.

În aprilie 1900 B. P. Hașdeu decide să-și abandoneze cursul de filologie comparată de la facultate și se retrage din activitatea sa universitară.

După înmormântarea soției (1902) se stabilește la Cămpina (poalele Carpaților), unde construiește un castel, un templu închinat nemuririi sufletești și devine tot mai retras. Zidit pe tăpșanul ce domina frumoasa vale a Prahovei, castelul devine, astfel, altarul în fața căruia i se topea viața reală spre cea ce e socotit ca desăvârșit. În ultimii ani ai vieții a fost înconjurat de câțiva prieteni. Moare în ziua de 25 august 1907, la 69 de ani.

Viața lui B. P. Hașdeu a fost un permanent clocotiș, iar mintea lui ageră, cu o cultură vastă, mereu era în cercetarea desăvârșitului. Această „natură de excepție” – cum îl numea marele istoric N. Iorga, era într-o goană nebună după crearea de opere, care să iasă din obișnuit. Munca de cercetare și crearea o desfășoară aproape de cum intră în țară și până la moarte, vreme de 48 de ani. Marele istoric român A. D. Xenopol scria: „Pretutindeni a căutat să deschidă orizonturi noi, să iscodească ipotezele cele mai îndrăznețe, susținute de o erudiție fără seamăn, care a deschis câmpul la cercetări. Toate aceste însușiri ale geniului său pluteau într-un val de poezie, care s-a revărsat uneori și în plâsmuiri poetice propriu-zise”.

B. P. Hașdeu este autorul a circa 100 de lucrări științifice și al unei imense moșteniri literare – poezii, povestiri, drame, pamflete, articole de publicistică.

Dominând prin vocația universalității viața culturală și științifică românească din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, B. P. Hașdeu a lăsat în conștiința contemporanilor și a posterității o operă impresionantă prin dimensiuni, prin îndrăzneala ideilor, prin spirit critic și prin vibrația caldă a iubirii de țară și popor care i-a înaripat cugetul.

Memoria marelui savant basarabean este păstrată. La Chișinău numele lui B. P. Hașdeu a fost purtat din 1918 de către Gimnaziul nr. 1 de băieți. Astăzi este atribuit Bibliotecii municipale și unei străzi din oraș, Universității de Stat din orașul Cahul etc.

Referințe bibliografice

- 1) George Munteanu, B. P. Hasdeu, - București, Editura pentru Literatură, 1963.
- 2) Cicerone Poghirc, *B. P. Hasdeu, lingvist și filolog*, - București, Editura Științifică, 1968.
- 3) Grigore Brâncuș, *B. P. Hasdeu*, - București, Editura Eminescu, 1972.
- 4) Mihai Drăgan, *B. P. Hasdeu*, - Iași, Editura Junimea, 1972.
- 5) Nicolae Gane, *Discurs la Academie*, în: *B. P. Hașdeu. Antologie*, - București, 1972
- 6) Eliade Mircea. *Despre Eminescu și Hașdeu*. – Iași, Junimea, 1987.
- 7) Vasile Sandu, *Publicistica lui Hașdeu*, - București, Editura Minerva, 1974.
- 8) Vasile Sandu, *Viața lui B. P. Hașdeu*, - București, Editura Minerva, 1989.
- 9) Academicienii din Basarabia și Transnistria, - Chișinău, 1996.

- 10) Ovidiu Pecican, *B. P. Hasdeu, istoric*, - Cluj, Casa Cărții de Știință, 2004.
- 11) Ionel Oprișan, *B. P. Hasdeu și setea de absolut. Tumultul și misterul vieții*, - București, Ed. Vestala, 2001.
- 12) Ionel Oprișan, *Opera literară a lui Bogdan Petriceicu Hasdeu*, - București, Editura Vestala, 2007.
- 13) Ioan Simionescu, *Bogdan Petriceicu Hașdeu*, în: *Oameni aleși*, Vol. II: *Românii*, - Chișinău, Bons Offices, 2004.
- 14) Ion Ciocanu, *Literatura română*, - Chișinău, Editura „Prometeu”, 2003.
- 15) *Dicționar de istorie*, Chișinău, Civitas, 2007.
- 16) *Prezențe basarabene în spiritualitatea românească*, Dicționar, - Chișinău, Editura „Civitas”, 2007.
- 17) Igor Sava, *Savantul și omul B. P. Hașdeu văzut de contemporani. Câteva secvențe bibliografice*, în: *Bogdan Petriceicu Hașdeu – un secol de nemurire*. Materialele conferinței științifice, Cahul, 20 noembrie 2007. – Cahul, 2008, p. 85-117.
- 18) *Bogdan Petriceicu Hașdeu – un secol de nemurire*. Materialele conferinței științifice, Cahul, 20 noembrie 2007. – Cahul, 2008.
- 19) B. P. Hașdeu. *Istoria critică a românilor*. – București, 1984.

DEZVOLTAREA MAGNETISMULUI ȘI ELECTRICITĂȚII ÎN SECOLUL AL XVII-LEA

Vasile Vasilos, conf. univ. dr.
Universitatea Tehnică a Moldovei

Abstract: *Fenomenele magnetismului și a electricității erau observate încă în lumea antică și se făceau unele încercări de a le explica. În perioada medievală, s-a început studierea experimentală a fenomenelor magnetice. Prima cercetare științifică a fenomenelor magnetice și electrice a fost efectuată de William Gilbert. Teoria magnetismului, de la Gilbert până la Huygens, trecând prin Cabeo, Descartes, Kepler și Boyle, face o serie de progrese decisive sub toate aspectele. Se precizează importanța magnetului și a magnetismului, se delimitează domeniul și locul noii discipline, se constituie ansamblul faptelor fundamentale ale magnetismului. În domeniul cunoștințelor despre fenomenele electrice, contribuția secolului al XVII-lea a fost rudimentară. Electricitatea nu mai este, desigur, un fenomen bizar și excepțional, dar rămâne totuși obiect al unor cercetări pur empirice.*